

RUIMTE BIEDEN

Strafrecht en herstelrecht, verzoening en vergeving

John Blad

In deze bijdrage wordt aangesloten bij de conceptualisering van verzoening en vergeving, zoals die door Van Tongeren in deze bundel aan de lezer wordt voorgelegd. Verzoening kan worden aangetroffen op een interpersoonlijk en op een maatschappelijk niveau en betekent dat een verbroken eenheid weer wordt hersteld. Na een misdaad betreft dat op het interpersoonlijk niveau een verzoening tussen dader en slachtoffer(s), op maatschappelijk niveau de volledige heraanvaarding van een dader, al dan niet na het ondergaan hebben van een straf. Is de verzoening een interactief, relationeel proces waarin beide partijen bepaalde gestes moeten doen, de vergeving kan in beginsel een act zijn van het slachtoffer, zelfs zonder dat de dader aan enige voorwaarde (zoals berouw) daarvoor voldoet. Vergeving wordt door Claessen aangeduid als 'een innerlijke (verandering van) houding en dus iets persoonlijks. De morele act van de vergeving kán in beginsel berouw en verzoening bevorderen, maar dit hoeft niet altijd het geval te zijn.'¹

Ondanks het feit dat vooral in de Amerikaanse literatuur vaak over 'healing' en 'reconciliation' wordt gesproken in verband met 'restorative justice', moet de vraag worden gesteld of het verstandig is verzoening en vergeving als doelen op te nemen in een pleidooi voor herstelrecht. Mijn steun voor het herstelrecht is eerder pragmatisch en rechtspolitek gemotiveerd en verzoening en vergeving lijken mij hoge waarden – en bijzondere gebeurtenissen – die wellicht nog het minst lijken te kunnen worden gerealiseerd wanneer ze expliciet worden nagestreefd. Wanneer ze gerealiseerd worden of plaatsvinden zou ik ze eerder zien als een onverwacht en groot geschenk dan als het resultaat van een effectief streven (ook al zou het streven daar misschien wel op gericht geweest zijn). Dat geldt – gezien de aard daarvan - vooral voor de vergeving die ik in het navolgende dan ook niet te zeer zal verzelfstandigen, maar zal behandelen als een mogelijke implicatie van een (interpersoonlijke) verzoening. De uitnodiging van de congrescommissie om mij toch eens uit te laten over verzoening en vergeving in strafrecht en herstelrecht heeft mij te rade doen gaan in de literatuur en als voorlopig resultaat worden in deze bijdrage drie stellingen naar voren gebracht en verdedigd. De eerste is dat verzoening als interpersoonlijk resultaat niet in het bereik van de strafrechtspleging ligt en vergeving nog minder. Maatschappelijke verzoening wordt door de middelen van het strafrecht ondertussen eerder belemmerd dan bevorderd. De tweede stelling is dat (de procedures van) het herstelrecht wel – in de meeste gevallen – beter dan de procedures van het strafprocesrecht de voorwaarden kunnen scheppen waardoor verzoening en vergeving worden bevorderd. Ten derde wordt gesteld dat verzoening noch vergeving expliciet doel of streefwaarde behoren te zijn voor het herstelrecht. Met deze drie stellingen is de structuur van deze bijdrage dan ook direct aangeduid. Na de behandeling ervan volgt een algemene beschouwing.

1. Verzoening in het strafrechtelijk denken: een oud ideaal

De belangrijkste auteur die verzoening als ideaal voor het Nederlandse strafrecht heeft bepleit is W. Pompe geweest, de voorman van de Utrechtse school, die wellicht vooral ook door dat pleidooi een

---

¹ Claessen (2010), p. 463. Verzoening lijkt dus geen noodzakelijke voorwaarde voor vergeving, maar het zal ook niet een voldoende voorwaarde zijn.

grote milderende invloed heeft uitgeoefend op het Nederlandse strafklimaat van de jaren 1950-1970.

In een essay van 1954 behandelde Pompe de vraag, wie wij als 'de misdadige mens' te verstaan hebben. Zijn antwoord daarop is dat die mens ten eerste een misdaad gepleegd moet hebben (en er niet alleen maar gedacht of het zich voorgenomen moet hebben) en dat er, ten tweede, een band tussen misdaad en dader is ontstaan die de hele persoon verandert en gericht houdt op de misdaad.² De begane misdaad zou als een last op de dader drukken en de (vergeldende) straf dient hem van die last te bevrijden:

'De straf, als verdiende loon voor de misdaad, behoort juist deze betekenis te hebben, dat zij de misdadiger in zijn verhouding tot de gemeenschap van deze last afhelpt. Er zijn ook andere wegen waarlangs hij zich innerlijk kan bevrijden. Maar wordt de hem opgelegde straf door de misdadiger als boete en genoegdoening aanvaard, dan verbreekt hij de knellende banden met de misdaad.'

Anders dan in een eerder opstel (1928) van hem over de misdadige mens³ geeft Pompe in 1954 blijk van een scherp inzicht in de interactiedynamiek in de werkelijke strafrechtspleging en in de gebrekkige realisering van de 'bevrijding van schuld' en 'genoegdoening' op grond van het doen van boete:

'Door de gebrekkigheid van de mensen ontstaat helaas vaak de treurige situatie, dat het ondergaan der straf de misdadiger niet van de door hem begane misdaad losmaakt, maar hem er juist aan vastspijkt. De kern van het strafprobleem bestaat daarin, om de straf zó toe te passen, dat zij werkelijk aan haar doel beantwoordt, dus bevrijdend werkt. De redenen waarom zij dat zo vaak niet doet, kunnen gelegen zijn in de gesteltenis van de schuldige, maar evenzeer in de houding van het publiek en niet minder in het gedrag der verschillende gezagsdragers die met oplegging en tenuitvoerlegging der straf belast zijn. Het ideaal, dat de schuldige de straf als een boete aanvaardt, de anderen er een verzoening in zien waardoor zij hem weer als gelijkwaardig aanvaarden, moet aan de overheid steeds voor ogen staan.'⁴

En dan volgt in dit fraaie essay een uiteenzetting over de onwenselijkheid van de praktijk rond de 'Verklaring van Goed Gedrag' (nu de VOG), waarmee de overheid het maatschappelijk verkeerde voorbeeld geeft van voortgezette uitsluiting van de afgestrafte, en over de verantwoordelijkheid van ons allen – de overheid voorop – om onze zedelijke plicht te doen, en de vrijgelaten gevangene terug te aanvaarden als iemand die boete gedaan heeft.

Duidelijk is dat Pompe in dit opstel de maatschappelijke verzoening op het oog had, en niet zozeer de verzoening tussen dader en slachtoffer. Die lijkt bij hem nog niet zo in beeld. Voor zover dader en slachtoffer echter door het sociale proces van stigmatisering (van de dader als 'crimineel') beïnvloed worden in hun denken over (zichzelf en) elkaar komt ook die interpersoonlijke verzoening niet dichterbij. In 1968 bracht de 'Commissie Pompe' voor het Nederlands gesprek centrum een rapport uit over 'misdad en straf' waaruit blijkt dat Pompe ook voor de interpersoonlijke verzoening graag de ruimte zou willen bieden. De commissie stelde:

---

² W.P.J. Pompe (1954), p. 153-171..

³ W.P.J. Pompe (1928).

⁴ W.P.I. Pompe (1954), p. 168.

‘Schuldgevoel kan bij de dader strafbehoefte oproepen, maar ook de behoefte om iets goed te maken. Schuld hoeft niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats goedge maakt te worden door straf. Het is een goede zaak, indien men met de dader in dialoog treedt over de weg naar verzoening, hetzij dat deze betreden kan worden door het weer goed maken, hetzij door de vergeving, hetzij door de straf. Voorwaarde tot dat alles is het inzicht van de dader in zijn misdrijving’.⁵

Wie precies in dialoog moet treden met de dader, en hoe, is hier onbepaald maar het lijkt een vroege vorm van herstelrechtelijk denken, die in die tijd – 1968 – aanmerkelijke steun lijkt te hebben gehad onder Nederlandse strafjuristen en criminologen.

In 1964 ondertussen publiceerde H. Bianchi zijn boek *Ethiek van het straffen*, waarin deze de verzoening niet alleen als doel van het straffen stelde, maar als het kenmerk zelf van de gerechtigheid (stelling II in dat boek: ‘Elk strafrechtelijk optreden moet beoordeeld worden, niet alleen naar het gerechtigheidskarakter, maar tevens naar het verzoeningsresultaat dat ermee bereikt wordt. Want in de verzoening blijkt de gerechtigheid.’).⁶

Strafrecht moet volgens Bianchi niet gezien worden als een instrument van criminaliteitsbestrijding, maar moet gerechtigheid tot doel hebben ‘en indien ze dat doel nastreeft, zal ze door het brengen van verzoening onder de mensen tevens de criminaliteit kunnen verminderen (...)’ . ‘Nu stimuleert ze het recidivisme, want onverzoende en psychisch beschadigde delinquenten worden recidivist’.⁷

Bianchi baseerde zijn betoog op een bijbelse interpretatie van gerechtigheid als ‘tsedeka’, die méér omvat dan evenredigheid en ‘ieder het zijne geven’, en gericht is op het behoud van de dader en aan hem ‘de waarheid te doen’: daarbij kan het oordeel zelfs uitmonden in een ‘vrijspreking’ vanwege al het goede dat de dader gedaan heeft in zijn leven naast de misdaad waarvoor hij nu berecht wordt.⁸ Het ‘zwartmaken’ van de dader in het strafproces wordt in dat kader scherp afgewezen. Deze gerechtigheid houdt verband met een vergeldings-opvatting die vèr afstaat van de ‘mathematisch-rationalistische’ opvatting⁹ die zoekt naar een soort van kwantitatieve proportionaliteit tussen misdaad en straf. Zij wordt kwalitatief opgevat als gericht op het stichten van vrede.¹⁰

Met betrekking tot het strafproces geeft Bianchi er blijk van dat ook hij – net als Pompe wanneer die over ‘vastspijkeren’ spreekt - daarvan vooral een schadelijk ‘schandpaaleffect’ ziet : de verdachte wordt door de openbaarheid van de zitting, via de publiciteit in de massamedia, aan de ‘wilde beesten’ overgeleverd in een ‘wreed volksvermaak’ en de details die aan de openbaarheid worden prijsgegeven kunnen later de verzoening belemmeren.¹¹ Het strafproces moest volgens Bianchi een fundamentele transformatie ondergaan om gericht te kunnen zijn op verzoening. Zeven concrete voorstellen komen aan de orde, die ik hier alleen maar vermeld om later op enkele daarvan terug te

---

⁵ Nederlands Gesprek Centrum (1968), p. 39. In de commissie onder voorzitterschap van Pompe zaten o.a. H. Bianchi, G. P. Hoefnagels en G. Langemeijer.

⁶ H. Bianchi (1964), p. 122.

⁷ H. Bianchi (1964), p. 35. Hierin valt Bianchi Pompe bij die in het aangehaalde opstel spreekt over de ‘verbitterende’ straf voor de dader, die hij niet alleen onrechtvaardig maar ook ondoelmatig acht. Zie Pompe (1954), p. 169.

⁸ H. Bianchi (1964), p. 58-59.

⁹ H. Bianchi (1964), p. 66.

¹⁰ H. Bianchi (1964), p. 77.

¹¹ H. Bianchi (1964), p. 111.

komen. Ten eerste moet de stijl van het strafproces accusatoir van aard worden: de inquisitoire stijl maakt van de verdachte een object van onderzoek in plaats van een actief subject dat als mens voor zijn rechten en visie kan opkomen. Ten tweede moet de toepassing van preventieve hechtenis (als denigrerend voor de verdachte en schadelijk voor de verdediging) worden gereduceerd; ten derde moet er adequate rechtsbijstand zijn voor de verdachte maar dit is niet voldoende: in de voorbereidingsfase moet, en dit is de vierde verandering, meer aandacht worden besteed aan de schuld-realisering van de verdachte en de verdieping van het schuldbesef met het oog op de verzoening; ten vijfde moet er een volwaardige participatie van het slachtoffer hersteld worden, hetgeen (ten zesde) onder andere met zich meebrengt dat het tot stand komen van een verzoening het verval van het vervolgingsrecht zou betekenen (tenzij zware maatschappelijke redenen daaraan in de weg staan) en tenslotte zou de rechtspraak ook een 're-integratie-ceremonieel' tot zijn beschikking moeten hebben, waarin formeel uitgesproken wordt dat de veroordeelde zijn misde daad/daden heeft goedge maakt.¹²

1.1. Een betwijfeld ideaal

Reeds in 1965 werd het realiteitsgehalte van het ideaal van de verzoening – als doel van het strafproces – sterk betwijfeld door Hulsman, die toen nog lang geen abolitionist was en vooral een doelmatige strafrechtspleging (doeltreffend in termen van gedragsbeïnvloeding) nastreefde.¹³

Hulsman besprak het boek 'Gerechtigheid' van Herman Bianchi, waarop eerder door Brongersma kritisch was gereageerd.¹⁴ Brongersma bepleitte een volledige secularisering van het strafrecht, waarbij Hulsman zich aansloot. Maar Brongersma was het wel met Bianchi eens, dat 'verzoening tussen delinquent en samenleving' een belangrijk doel van het strafrecht zou zijn. Hulsman merkt daarover het volgende op:

“Bevredigend is”, zegt Brongersma, “het verloop van een rechtszaak eerst dan, wanneer uiteindelijk de delinquent wordt losgemaakt van zijn schuld en tot verzoening komt met de samenleving en met zijn eventuele slachtoffer.” In deze gedachtengang speelt ook de boete een rol want juist die boete zou middel zijn om tot die verzoening te geraken. Deze verzoening heeft zoals Brongersma terecht opmerkt twee zijden: verzoening van de kant van de maatschappij (met inbegrip van het slachtoffer) met de delinquent en verzoening van de delinquent met de maatschappij (met inbegrip van het slachtoffer). Ik betwijfel of het in onze huidige geurbaniseerde samenleving realistisch is om de strafrechtspleging te zien als een doelmatig middel om de maatschappij tot een verzoening met de delinquent te brengen; van de kant van de maatschappij ontstaat de breuk juist immers meer door de berechting en de daarmee gepaard gaande publiciteit, dan door het delict zelf. Voor zover hier een taak voor de strafrechtspleging ligt, is deze meer het voorkomen van de breuk dan het tot stand brengen van verzoening. Tot een verzoening van de delinquent met de maatschappij kan de strafrechtspleging, meen ik, slechts bijdragen in zoverre de delinquent een behandeling nodig heeft om tot die verzoening te geraken en de strafrechtspleging hem een dergelijke behandeling verschaft (...) Tenslotte dan de boete. Voor zover wij de boete zien als herstel van aan het slachtoffer toegebrachte schade, ligt zij niet in de eerste plaats in de sfeer van het strafrecht, al kan het strafrecht daartoe langs de weg van de indirecte sanctie een belangrijke bijdrage leveren. Voor zover

---

¹² H. Bianchi (1964), p. 112-116.

¹³ L.H.C. Hulsman (1965), p. 60-65.

¹⁴ Brongersma (1964), p. 842 e.v.

zij iets anders is, heeft zij meen ik rechtsbetekenis als 'teken', is zij niets anders dan een symbool van de aanvaarding van schuld (m.a.w. besef van een tekort) en van de bereidheid naar vermogen te trachten dit tekort aan te vullen. In deze zin kan een boete slechts in volstreekte vrijwilligheid worden gepresteerd. Uiteraard is het denkbaar dat de gestrafte de hem opgelegde straf vrijwillig als boete aanvaardt, in dat geval zou hij echter ook buiten elke strafrechtspleging om tot boete kunnen komen.

Het dwangkarakter van de straf zal uit zijn aard niet zelden eerder een beletsel dan een stimulans tot boete zijn. Verzoening en boete zullen wij derhalve niet als doel van het strafrecht moeten zien, wij mogen reeds blij zijn indien wij kunnen bewerken dat het strafrecht daarvoor ruimte laat en geen beletsel vormt.' (Hulsman, 1965)¹⁵

De doelmatigheidsdenker Hulsman (1965) en de vergelders Pompe (1954) en Bianchi (1964) zijn het dus eens over de breuk tussen delinquent en maatschappij die nu juist ontstaat en versterkt wordt door de strafrechtspleging – met name door preventieve vrijheidsbeneming en de vrijheidsstraf, neem ik aan, omdat die het sterkst stigmatiserend zijn - en die verzoening in de weg staat. Maar anders dan de laatsten – die aan het ideaal van de verzoening vasthouden - acht Hulsman verzoening langs de weg van het strafrecht onrealistisch op grond van het dwangkarakter van de straf.

De omstandigheid dat in het strafproces een strafaanspraak van de overheid moet worden getoetst en gerealiseerd, brengt een procedure met zich mee waarin zelfs voor het bieden van genoegdoening aan het slachtoffer – waarbij genoegdoening nog wat minder ambitieus geacht kan worden dan verzoening – weinig ruimte bestaat. Dat is wat door Cleiren op goede gronden naar voren is gebracht.

1.2. Marginale ruimte voor genoegdoening

In het kader van een NJV-vergadering over 'de opstand van het slachtoffer' heeft Cleiren een knappe analytische bijdrage geleverd over de ruimte voor genoegdoening die het strafproces biedt.¹⁶ Na een zeer zorgvuldige taalkundige oriëntatie op begrippen als genoegdoening, verzoening, vergelding e.d. komt Cleiren tot een samenvattende analyse van het verschijnsel genoegdoening die kort moet worden weergegeven.

Constituerend voor genoegdoening worden geacht: het bestaan of ontstaan van een horizontale (niet hiërarchische) relatie tussen een actor, die onrecht pleegt, en een slachtoffer, zijnde een individu of een collectieve entiteit; het bieden van genoegdoening door de actor en het ontvangen daarvan door de gekrenkte, welk aanbod van genoegdoening een erkenning inhoudt van de (schuld-aansprakelijkheids- of verantwoordelijkheids-) relatie en van de wederkerigheid daarin.

Functie en doel van genoegdoening ziet Cleiren in het tegemoetkomen aan gekrenkte of geschokte gevoelens en het herstellen van het evenwicht dat door het gedane onrecht is ontstaan. Genuegdoening wordt door Cleiren gezien als een *functie* in die zin, dat het gaat om activiteiten die erop gericht zijn genoegdoening als resultaat te realiseren. Die activiteiten kunnen dan ook omschreven worden als 'tegemeetkomen', een 'gebaar' maken of 'een offer' brengen. Een latent of

---

¹⁵ L.H.C. Hulsman (1965), p. 64/65.

¹⁶ C.P.M. Cleiren (2003), p. 33-104.

verder weg liggend doel van de genoegdoening kan liggen in het bereiken van *verzoening*, het voorkomen of reduceren van wraakgevoelens bij de gekrenkte of zelfs van wraak.

De *grond* voor de genoegdoening ligt in het verleden, in het begane onrecht waarvan niet de materiële maar juist de immateriële aspecten het meest belangrijk zijn: miskennis, vernedering, verdriet. Het begane onrecht levert een schuld-, aansprakelijkheids- of verantwoordelijkheidsrelatie op en de genoegdoening is in de context van die relatie dus niet vrijblijvend.

De *middelen* tot genoegdoening liggen naar hun aard niet vast maar zij moeten wel middelen van de actor ('schender') zelf zijn en door hem worden gehanteerd en niet door een derde, zoals een verzekeringsmaatschappij. Genoegdoening impliceert een zekere maatvoering, die subjectief bepaald kan worden ('op basis van het gevoel van het slachtoffer'), maar niet 'zonder afstemming op de normen van de sociale context waartoe zowel de dader als het slachtoffer (...) behoren.'¹⁷

Tenslotte heeft genoegdoening een bepaalde *vormgeving* nodig, die symbolisch aansluit bij de context van het onrecht.

Tegen de achtergrond van deze analytische kenmerken stelt Cleiren vast dat genoegdoening in zijn 'ideaaltypische vorm' niet in ons strafrechtelijke stelsel terug te vinden zal zijn.¹⁸ De randvoorwaarden van het strafrechtelijk model zijn daar simpelweg niet op toegesneden, ook al is het strafrecht niet blind voor de belangen van slachtoffers. Die belangen kunnen niet gelden als hoogste prioriteit omdat het in het strafrecht gaat om de verticale relatie tussen de overheid als repressief tegen de dader optredende rechtshandhaver. In Cleirens visie 'spoort' die verticale relatie niet met de horizontale relatie die echte genoegdoening kan opleveren. De actor in de genoegdoening is de dader terwijl de actor in de rechtshandhaving het openbaar ministerie is, dat het vervolgingsmonopolie heeft. Ook de juridische middelen waarmee het slachtoffer zelf langs strafrechtelijke weg kan opkomen voor zijn eigen belangen en behoeften sluiten in principe genoegdoening uit, omdat de dader daarbij geen ruimte heeft voor een initiatief tot een herstellende actie.¹⁹

In haar conclusie over de vraag in hoeverre genoegdoening langs strafrechtelijke weg te bereiken is, stelt Cleiren samenvattend:

'De verplichting tot tegemoetkoming aan onrecht door de dader aan het slachtoffer is hoe dan ook een verplichting binnen de symbolische orde van sociale verwantschap, familiebetrekkingen etc. In geval het onrecht daarvoor in aanmerking komt, bemiddelt onze overheid – als uitvloeisel van onze democratische rechtsstaat – door middel van het strafrecht in dit onrecht. De morele verplichting van de niet-juridische symbolische orde heeft slechts op een zeer indirecte en gereduceerde wijze zijn neerslag gekregen in de symbolische orde van het recht: het gerationaliseerde, formele stelsel van strafrechtelijke betrekkingen. Met andere woorden, de reciprociteit uit de genoegdoeningsrelatie is dus slechts zeer beperkt geïncorporeerd (...). Het strafrecht houdt zich namelijk primair bezig met de verhouding overheid-verdachte/dader en niet met de verhouding dader-slachtoffer. Het karakter van het strafrecht brengt bovendien mee dat de voor genoegdoening

---

¹⁷ C.P.M. Cleiren (2003), p. 55.

¹⁸ C.P.M. Cleiren (2003), p. 55.

¹⁹ C.P.M. Cleiren (2003), p. 70.

vereiste relatie tussen schender en gekrenkte niet centraal staat en de actie niet uitgaat van de schender, maar van de overheid (mede in naam van de schender).'²⁰

De enige belangrijke vraag die Cleiren, gegeven het bestaande strafrechtelijke model, nog ziet is in hoeverre het strafrecht voor het slachtoffer terzake van genoegdoening *méer of iets anders* kan betekenen dan thans het geval is. Daar ziet zij wel enige ruimte voor, maar toch met grote reserve, hetgeen kan worden geïllustreerd met het volgende citaat: 'Naarmate de rechtshandhavingsterker wordt geïnterpreteerd in de betekenis van 'veiligheid', zoals in de huidige maatschappelijke omstandigheden, groeit de mogelijkheid om de horizontale relatie tussen dader en slachtoffer mee te begrijpen in de interpretatie van de rechtsbeschermende functie. Langs deze weg kan (...) een bepaalde invulling van leerprojecten, arbeid ten algemene nutte, haltprojecten, bemiddelingstrajecten en mediation bijdragen aan genoegdoening.'²¹

Deze ruimte is in Cleirens ogen een conjuncturele, ontstaan door rechtshandhaving in de sleutel van 'veiligheid', en geen structurele, want een dergelijke invulling van rechtshandhaving zou niet dwingend onder de 'autonome' functie van het strafrecht vallen.²²

1.3. *Strafrecht, genoegdoening, verzoening en vergeving*

Het *strafproces* biedt voor genoegdoening eigenlijk geen ruimte – die kan misschien alleen gevonden worden in bepaalde typen sancties en projecten die 'anders' zijn - en genoegdoening *zelf* levert nog geen verzoening of vergeving op. Het bereiken van verzoening ziet Cleiren terecht als een mogelijk latent of verder weg liggend doel van de genoegdoening.

Zodra het strafproces (in ruime zin) is begonnen is voor de verdachte, die een vervolging ter fine van bestraffing in het vooruitzicht heeft, het stellen van betrouwbare, dat wil zeggen als integer herkenbare, gestes gericht op genoegdoening eigenlijk al geblokkeerd. Het slachtoffer, dat ook weet dat de verdachte onder de dreiging van een bestraffing leeft, kan niet anders dan twijfelen aan de 'werkelijke' bedoelingen.²³

Maar zelfs als het slachtoffer bereid is de verdachte het voordeel van de twijfel te gunnen en op genoegdoening gerichte gestes te ontvangen, dan is die genoegdoening wellicht mogelijk, maar nog niet per se ook een verzoening. Claessen (2010: 455), zich aansluitend bij Pollefeyt, stelt dat de verzoening 'geen geneesmiddel is dat slachtoffers zomaar kunnen aanwenden of waartoe zij van buitenaf kunnen worden gedwongen. Voorts is zij niet iets waarop de daders zonder meer recht hebben. Voor authentieke verzoening lijkt een inwendige transformatie nodig. In ieder geval veronderstelt zij bij de dader "een moment of soms een proces van bekering", waardoor "alle zelfdefensieve geslotenheid" wordt afgelegd die daders kenmerkt die geen zicht hebben op verzoening en die zich uit in ontkenning, verschoning en verontschuldiging. Andere voorwaarden waaraan de dader moet voldoen, zijn: berouw, de bereidheid om de aangerichte schade te

---

²⁰ C.P.M. Cleiren (2003), p. 72.

²¹ C.P.M. Cleiren, (2003), p. 98.

²² Daar kan echter anders over gedacht worden. J.M. Piret betoogt m.i. terecht dat strafrecht historisch inherent verbonden is met veiligheidszorg: J.M. Piret, 'Veiligheid en rechtsstatelijkheid, Rechtsfilosofische en ideeënhistorische beschouwingen', *D&D* 2000, p. 31-49.

²³ Het feit dat al ons handelen in werkelijkheid multimotivatieel geladen is doet hier niet aan af.

herstellen en een constructieve straf te ondergaan, de intentie om in de toekomst geen misdaden meer te plegen en de belofte de misdaad niet te vergeten.’

Deze formuleringen duiden ‘ een bekering’ aan die het slachtoffer bij zijn ‘dader’ moet of wil waarnemen, maar ook het slachtoffer zélf moet in veel gevallen een psychisch proces doormaken van attitude-verandering ten opzichte van wat hem of haar overkomen is en de veroorzaker daarvan. Niet elk slachtoffer zal een persoonlijkheid hebben waarbij dat mogelijk is (zie voetnoot 31), maar gesprekken met naasten en met slachtofferhulpverleners en de officier van justitie, alsmede het uitoefenen van spreekrecht kunnen daar in beginsel aan bijdragen. En hetzelfde geldt voor een herstelgerichte bemiddelingsprocedure.

Het hierboven ontwikkelde betoog ziet vooral op de interpersoonlijke verzoening en maakt de eerste – in de inleiding betrokken - stelling wel voldoende aannemelijk. Dat ook de maatschappelijke verzoening niet echt wordt bevorderd behoeft weinig nader betoog als men de ontwikkelingen in maatschappij en strafrecht beziet. Er is een sterke polariserende tendens in het maatschappelijk debat over misdaad, daders en slachtoffers.²⁴ En van het mooie beginsel dat de verbetering van de positie van slachtoffers in het strafproces niet ten koste mag gaan van de rechten (en legitieme belangen) van de verdachte en/of de veroordeelde gaat in de praktijk geen milderende werking uit op allerlei voorstellen tot verzwaring van de punitiviteit. De door Pompe in 1954 aan de kaak gestelde praktijk van de ‘Verklaring van goed gedrag’ - als teken van blijvende maatschappelijke afwijzing na (formele) boetedoening - heeft de tand des tijds doorstaan en groeit gestaag. In 2004 had de Nederlandse ‘screeningsautoriteit’ (Justis) 134.791 aanvragen voor een VOG, waarvan er 275 geweigerd werden. In 2008 waren er 500.000 aanvragen en 2996 weigeringen. Sindsdien stijgt het aantal aanvragen – onder aanmoediging van de overheid om toch vooral risico’s te vermijden – en het aantal weigeringen ongetwijfeld nog steeds.²⁵ De boetedoening door de bestraffing te ondergaan wordt kennelijk in brede kringen niet vertrouwd. De publieke schandpaal waaraan Bianchi refereerde in 1964 is sindsdien versterkt door de massamedia (en de sociale media) en behoudt zijn uitstotende en stigmatiserende effecten tot lang na veroordeling en bestraffing, waardoor men kan vermoeden dat de conflictoplossende werking van het strafrecht in de zin van maatschappelijke verzoening alleen nog maar verder afgenomen is.

2. Herstelrecht, verzoening en vergeving

Het is bijna te voor de hand liggend om op te merken, maar het herstelgerichte bemiddelingsaanbod schept, als de partijen daar vrijwillig op ingaan, een horizontale relationele situatie waarin de gestes die voor genoegdoening als constituerend worden beschouwd kunnen worden gesteld en aanvaard. Daarmee komt ook de eventuele verzoening dichterbij dan via het strafproces.

Anders dan in het strafproces verloopt de communicatie hier niet vooral met beslissende autoriteiten, en óver de andere partij, maar tussen de partijen face-to-face, mede met het oog op

---

²⁴ Een culturele tendens die overigens ook (negatieve) invloed op de interpersoonlijke verzoeningsmogelijkheden kan uitoefenen.

²⁵ Selda Yilgin (2010), De verklaring omtrent het gedrag geëvalueerd, Doctoraalscriptie EUR/ELS. Vooral ook zorgelijk is de aankondiging van Teeven dat de toetsing in de toekomst zal mogen worden verruimd en dat we niet weten *in hoeverre* medeburgers, die een aangevraagde VOG geweigerd kregen, van elke formele dienstbetrekking uitgesloten worden. Hoe sterker de uitsluiting, hoe groter de criminogene werking daarvan zou kunnen zijn.

het bereiken van een overeenstemming (van welke aard ook, het liefst een overeenkomst) die aan de autoriteiten zou kunnen worden voorgelegd. De processen van verwerking van de delictsgebeurtenis, aan de kant van de dader met betrekking tot schuld en verantwoordelijkheid, aan de kant van het slachtoffer met betrekking tot de (vertrouwens-)schok en status, krijgen van meet af aan een ándere dynamiek.

Het directe, door de mediator beveiligde, contact van aangezicht tot aangezicht stelt het slachtoffer in staat de integriteit van de gestes van de dader integraal te beoordelen, doordat ook de non-verbale (en soms vooral de non-verbale) uitingen waargenomen kunnen worden.

Het herstelrecht gaat in de kern uit van een morele (niet juridische) plicht tot een zo goed mogelijk 'herstel' van (materiële en) vooral de immateriële gevolgen van het gedane onrecht.²⁶ Terecht benadrukt Cleiren de subjectiviteit van de immateriële schade(n) en dus ook van immaterieel schadeherstel, dat kan bestaan in een herwonnen gevoel van eigenwaarde, een herstel van eer, maar ook simpelweg in een verbeterd begrip van de onrechtsituatie en van hoe het daderschap van de ander en het eigen slachtofferschap precies ontstaan zijn. Voor slachtoffers zijn delicten primair een aantasting van de eigen persoon, zo ongeveer als door Buruma omschreven: 'iets van waarde in henzelf is aangetast door een ernstige vernedering, het verlies van een dierbare, of doordat hen fysieke littekens of de symptomen van een post-traumatisch stress syndroom zijn toegebracht, zoals angstaanvallen, hulpeloosheidsgevoelens, depressies en sexueel disfunctioneren. Het heeft hen veranderd: ze zijn niet meer wie ze waren en zijn er niet zeker van nog te willen zijn, wat ze eerder wilden wezen.'²⁷

Hiermee onderstreept hij het karakter van slachtofferschap als 'grens-ervaring' die zingevende betekenisverleningen (het zelfbeeld, mensbeeld en wereldbeeld) kan destabiliseren. Plaatsing van de delictsgebeurtenis, in de eigen levensloop, door betekenisverlening en zingeving kan worden gezien als de symbolische kern van het herstellen van de ontregelende delictshandeling.²⁸

Wat opgemerkt kan worden over het slachtoffer, kan in beginsel ook gelden voor de dader: ook hij kan geschokt en ontregeld zijn door zijn eigen delictueuze handelen. Hierop werd reeds gewezen in het hierboven al aangehaalde rapport van de 'commissie Pompe' (1968). Het proces van het (al dan niet) overwegen van het delict, het plegen ervan, de arrestatie en het publiek worden van zijn vergriep kan een traumatische gebeurtenis zijn, die hem uitermate kwetsbaar, maar ook aanspreekbaar maakt: 'Men zou met dit psychologisch gegeven meer rekening moeten houden, omdat het bijzonder inadequaaf is iemand, die aanspreekbaar is, cellulair op te sluiten, respectievelijk te isoleren. Ook een grove of onhandige benadering in dezen is funest. Men zou nu juist een stap in de richting van het "weer goed maken" en de verzoening kunnen laten doen.' (p. 27)

Herstellen van de delictservaring betekent vooral het zodanig kunnen plaatsen van die ervaring, dat zij voor de toekomst niet een allesbepalende betekenis verkrijgt voor de eigen identiteit en ontwikkelingsmogelijkheden. Dit geldt dus niet alleen voor het slachtoffer maar ook voor de dader.

---

²⁶ Een morele plicht, tot het naleven waarvan het recht in reactie op een delict éérs ruimte zou moeten bieden alvorens te concluderen tot een moreel tekort aan de zijde van de dader.

²⁷ Y. Buruma (2003), p. 1166.

²⁸ Leo van Garsse, 'Bemiddeling als methodiek in de strafrechtelijke context', *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 2003/3, p. 49-60. Zie ook Blad, *Genoegdoening en rechtshandhaving in herstelrechtelijk perspectief*, DD 2004, afl. 4, 369-387.

Het ontwikkelen van een zodanige band tussen daad en dader, dat de laatste zichzelf een dominante status als 'crimineel' aanmeet moet in het algemeen belang worden voorkomen.²⁹

De door SIB gehanteerde omschrijving van slachtoffer-dadergesprekken benadrukt terecht de hier besproken immateriële, betekenisverlenende dimensie: *'Een slachtoffer-dadergesprek is een contact tussen slachtoffer en dader, dat beiden de kans geeft de andere kant van het misdrijf te zien. Door samen naar de gevolgen, motieven en vragen rondom het misdrijf te kijken, kunnen slachtoffer en dader zich anders tot elkaar gaan verhouden.'*³⁰

De omschrijving is echter te beperkt, nu zij zich niet uitstrekt tot een ándere verhouding tot en betekenisverlening aan het delict (maar slechts tot elkaar als betrokkenen) en de praktijk van de slachtoffer-dadergesprekken impliceerde tot nu toe ook een soort van 'verbod' op het sluiten van overeenkomsten, waarin aanvaarde voorstellen tot reparatieve en/of restitutieve handelingen van de dader zijn uitgewerkt.

2.1. Het induceren van het juiste lijden

De moraalfilosoof Duff heeft in verband met het herstelrecht betoogd, dat het hier gaat om een communicatieve manier van straffen waardoor onrecht kan worden 'rechtgezet'. Daarbij is het van belang dat de dader die zich bereid toont zich tegenover het slachtoffer te verontschuldigen op zoek kan zijn naar een vorm van verzoening (Reconciliation). Om die intentie te tonen en overtuigend op anderen over te brengen moet de dader het door hem gedane onrecht erkennen en betreuren (Recognition en Repentance). Er moet een diep besef van de ernst van het delict en de ernstige gevolgen daarvan invoelbaar worden gemaakt. En het getoonde berouw moet enerzijds een vorm zijn van 'toeëigenen' van het onrecht – 'ja, ik ben het die dit gedaan heeft en ik ben er verantwoordelijk voor' – maar aan de andere kant ook een vorm van actief afstand nemen van de wandaad, dat te herkennen is aan serieuze intenties zichzelf en zijn leven te beteren. Duff stelt: 'We should note (...) that such repentance is of its nature painful: the repentant wrongdoer cares, or has come to care, for those whom she wronged, for the values she violated; she must therefore be pained by that wrong and that violation.'³¹ Echt berouw doet de dader voor anderen invoelbaar pijn.

Door het op die manier uitdrukken van zijn attitude ten opzichte van zijn daad en zijn slachtoffer komt niet alleen verzoening maar wellicht ook een zekere vorm van vergeving dichterbij: 'it might not be possible, literally to "forgive and forget", but the forgiving acceptance of my apology does suffice, normatively, to restore the relationship and to heal the breach.'³²

Verontschuldigingen worden echter krachtiger en geloofwaardiger, wanneer het niet om louter woorden gaat: de realisering van het aangedane onrecht wordt dieper wanneer de dader door verplichtingen geconfronteerd wordt met zijn verantwoordelijkheid en wanneer dat gebeurt is ook het slachtoffer eerder te overtuigen van de integriteit van de excuses: 'If I am to show you (and myself) that I really do repent my wrongdoing, by offering a more than merely verbal apology, the reparation I undertake must be something burdensome – something that symbolizes the burden of

²⁹ Voorzover dat kan natuurlijk: het proces van de criminalisering van de identiteit kan al ruim voor het opgehelderde en te behandelen delict begonnen zijn en al in zekere mate 'verhard' zijn.

³⁰ Het SIB neemt dan ook geen aanvragen in behandeling die betrekking hebben op een niet als strafbaar feit geverbaliseerd conflict.

³¹ Duff (2002), p.88/89.

³² Duff (2002), p. 89.

moral injury that I laid on my victims and would now like (...) to take on myself; the burden of wrongdoing (...) and the burden of remorse that I now feel.’³³

Duff’s normatieve analyse brengt hem tot de conclusie dat mediation in strafzaken een vorm van bestraffing is: ‘For it is something *that is imposed on or required of her*³⁴, for the crime that she committed, and it is intended to be burdensome or painful (...) it is indeed a retributive process: for if we ask why it is appropriate that she should thus be burdened, why she should be brought to suffer, the answer is (...) that this is what she deserves for her crime.’³⁵

Herstelgerichte procedures en hun resultaten zijn in de ogen van Duff dan ook geen alternatieven voor de straf, maar ándere manieren om een passende vorm van lijden op te roepen (‘to induce the appropriate kind of pain’). Deze andere manier van induceren van lijden – die dus *geen oplegging* is van iets dat moet doen lijden – ziet hij als het voorbeeldig paradigma is voor hoe en wat straf behoort te zijn (in een welbegrepen retributieve traditie): ‘Criminal punishment should aim to bring offenders to recognize, repent and make moral reparation for their crimes, through a process of moral communication with them – a communication which includes some appropriate kinds of penal hard treatment.’³⁶

De term ‘hard treatment’ hier is zeer onbevredigend want onderbepaald: bedoelt Duff de leedtoevoegende strafmiddelen of de resolute en vasthoudende confrontatie van de dader met zijn daad en zijn verantwoordelijkheid daarvoor, die hij terecht ook als pijnlijk beschouwt? Indicatief voor wat Duff bedoelt kan zijn dat hij te kennen heeft gegeven dat in het bestaande strafrecht vrijwel nooit vergolden wordt zoals hij dat bedoelt.³⁷ Bij Bianchi (1964) kwam ik de interessante opmerking tegen dat ‘straf’ etymologisch primair geassocieerd is met ‘niet wijken, onbuigzaamheid en gestadigheid’: ‘Wanneer we het over straffen hebben, denken we dus vooral aan een niet willen toegeven aan de misdaad, niet willen wijken voor de tendenties tot schadeberokkening (...)’³⁸ Voortdurend aandringen, indien nodig, op een erkenning van het gedane onrecht en op nakoming van reparatieve verplichtingen kan dan als straf worden aangemerkt, zonder dat het om oplegging van leed gaat. Dit ándere sanctieconcept van het herstelrecht heb ik elders ook met procedurele argumenten uiteengezet.³⁹

Hiermee is ook de tweede stelling, die in de inleiding werd neergelegd, voldoende aannemelijk gemaakt. Herstelrechtelijke procedures (mediation en conferencing) bevatten kenmerken die meer bevorderlijk zijn voor het eventuele tot stand komen van verzoening (en vergeving) dan het strafproces kan zijn. Daarmee is echter nog niet gezegd dat die verzoening (en vergeving) ook mogen worden verwacht als resultaat van een herstelrechtelijke uitwisseling. Dat zal nu verder worden uitgewerkt.

---

³³ Duff (2002), p. 90.

³⁴ mijn cursivering: Ik wil graag benadrukken dat ik elke vorm van opgelegde mediation als denaturerend voor die praktijk afwijs. Wel is het zo dat het aanbod van mediation de suggestie overbrengt dat het *behoorlijk* zou zijn om daar op in te gaan: het kan moreel als een goed teken worden beschouwd indien de dader daarvoor gevoelig zou blijken te zijn.

³⁵ Duff (2002), p. 96.

³⁶ Duff (2002), p. 97.

³⁷ Duff, (2001), p. 197.

³⁸ H. Bianchi (1964), p. 17.

³⁹ J.R. Blad (2011).

3. Rechtshandhaving: herstelrecht en rechtsherstel

Wanneer de term 'herstelrecht' wordt gebruikt in verband met strafbare feiten⁴⁰, dan is er sprake van een inbreuk op een publieke norm, die ook een schending inhoudt van de rechten en vrijheden van een gelijkwaardige medemens: de dader heeft zich iets aangematigd, heeft het slachtoffer 'verongelijkt' en gedaan alsof mocht wat hij deed. Maar hij mocht en mag het niet en dat kan hem zeer goed duidelijk worden gemaakt met de reacties die het herstelrecht faciliteert. De beweging vindt zijn oorsprong in onvrede over de reacties zoals die door het strafrechtelijke systeem geconstitueerd zijn en biedt daarvoor een alternatief. Het gaat daarbij in de kern nog altijd om rechtshandhaving en rechtsherstel – herstel van het 'dominion' zouden Braithwaite & Pettit en Walgrave zeggen⁴¹ – door het afkeuren van een rechtsschending.

In de publiekrechtelijke context van strafbare feiten is het onrecht niet alleen aangedaan aan het concrete slachtoffer, maar ook aan de publieke rechtsverhouding tussen vrije en gelijkwaardige medeburgers die door het recht wordt bewaakt. Niet alleen de dader, maar ook anderen (zoals rechtshandhavers) moeten zorgen voor de publiekelijke erkenning dat het onrecht het slachtoffer nooit had mogen worden aangedaan en dit impliceert dat de herstelgerichte reacties op strafbare feiten geen normatief neutrale zaak zijn.

In de kern bieden herstelgerichte praktijken de strafrechtelijke autoriteiten de mogelijkheid om aan het subsidiariteitsbeginsel met betrekking tot de straf (als ultimum remedium) eindelijk een serieuze uitwerking te geven, en daders te sanctioneren onder vermijding van bestraffing. De tussen partijen ontwikkelde en aan het OM of de rechter voorgelegde overeenkomst stelt de juridische autoriteit in staat aan te sluiten bij de sanctievoorstellen van de partijen, waardoor de legitimiteit van de sancties wordt vergroot en naar alle waarschijnlijkheid ook de effectiviteit ervan. Vooral het vermogen om de zeer schadelijke vrijheidsbenemende straffen te vermijden neemt ondertussen hiermee toe.

Het is dan ook in het algemeen belang om slachtoffers en daders in zoveel mogelijk categorieën van strafbare feiten in de gelegenheid te stellen om met elkaar in overleg te treden over de wijzen waarop de verschillende vormen van schade van het delict zo goed mogelijk kunnen worden hersteld. Maar het herstelrechtelijk aanbod kan maar beter verschoond blijven van suggesties in de richting van verzoening en vergeving, laat staan het uitspreken van verwachtingen op dat vlak. Dat zouden immers morele verwachtingen zijn, waarvan de legitimiteit twijfelachtig is en die nu juist in de weg kunnen staan aan een bereidheid om in overleg te treden.⁴² Of er iets hersteld kan worden, of er eventueel redenen zouden kunnen zijn om iets te vergeven, of er een verzoening zal kunnen volgen: het hangt allemaal af van de communicatieve interactie die partijen met elkaar aangaan en de intersubjectieve en subjectieve overtuigingen die daarin kunnen worden overgebracht en opgebouwd. Daarbij spelen diepere en constanteren factoren, zoals de persoonlijkheidsstructuren

---

⁴⁰ Buiten dat verband vind ik de term eigenlijk misleidend omdat het een vorm van recht suggereert die niet aan de orde is, behalve in een louter morele, informele zin.

⁴¹ Waarbij onder 'dominion' wordt verstaan het geheel van de aan ieder rechtssubject te garanderen gelijke rechten en vrijheden. Zie L. Walgrave (2008) en J. Braithwaite & Ph. Pettit (1990).

⁴² Ook het hanteren van criteria als 'het slachtoffer mag geen wraakzuchtige gevoelens hebben' en 'de dader moet berouw tonen' vind ik ongewenst, omdat zij suggereren dat deze gevoelens en attitude gemakkelijk betrouwbaar waar te nemen zijn, onveranderlijk zijn en los van de context staan waarin zij worden geuit.

van elk van de partijen, hun 'biografische situaties' en hun kennis en vaardigheden een grote rol.⁴³ En ook het al dan niet bestaan hebben van een voorafgaande relatie tussen de partijen, de aard en het belang van die relatie en de verwachtingen met betrekking tot de relationele toekomst. De intakegesprekken met de partijen – dader en slachtoffer – moeten dienen om na te gaan welke persoonlijke doelen die partijen zouden willen bereiken en of ze die zouden willen proberen te realiseren door middel van een mediation. De mediator heeft geen persoonlijk belang en moet vermijden zichzelf in de rol van een 'redder' te plaatsen, omdat dit onmiddellijke, negatieve transactionele gevolgen heeft.⁴⁴

Als het herstelgerichte proces in niets méér zou resulteren dan een zakelijke overeenkomst, die overeenstemming uitdrukt over de verwerpelijke normschending en over de wijzen waarop de schender zijn verantwoordelijkheid daarvoor en voor de consequenties ervan opneemt, dan is in normatieve zin de rechtshandhavende reactie geslaagd. Het is immers, in de woorden van J. Glastra van Loon, noch noodzakelijk noch voldoende dat de dader voor zijn te verwerpen handeling een hoge prijs betaalt. Vat men de sanctie zo op, dan is de verwerpelijke handeling eigenlijk aanvaardbaar tegen een bepaalde prijs. Waar het echter om gaat is de normatieve kracht die uit kan gaan van de delictshandeling te annuleren door deze – als navolgbare handeling - te verwerpen.⁴⁵

Hierboven is besproken hoe het bereiken van een overeenkomst verzoening en misschien zelfs vergeving dichterbij kan brengen: als dat gebeurt dan is dat heel mooi, maar het kan en mag - juist omwille van de morele autonomie en integriteit van de partijen - niet worden verwacht. Uitdrukkelijk uitgesproken normatieve verwachtingen in de ethische sfeer zullen het alleen maar moeilijker maken de authenticiteit van de uitingen van de partijen in de bemiddelingscontext vast te stellen en te wegen.⁴⁶ Die authenticiteit is, gezien de veelheid aan motieven die een rol spelen bij het vertonen van bepaald gedrag, uit haar eigen aard al een moeilijk in te schatten zaak, maar uitdrukkelijke ethische verwachtingen roepen onvermijdelijk sterker de vraag op in hoeverre hier nu louter een sociaal-gewenste attitude wordt vertoond.

4. Tenslotte: onze opdracht

In een mooi artikel over ónverzoenlijk recht vermeldt Dorien Pessers⁴⁷ (Recht der Werkelijkheid, 1999) drie antwoorden op de vraag hoe wij als mensen kunnen samenleven. Het eerste antwoord – het antropologische – is dat mensen een gezamenlijke symbolische orde nodig hebben: zodra mensen een bepaald systeem van betekenissen, regels en gewoonten gemeenschappelijk aanvaarden, is tussen hen communicatie en uitwisseling mogelijk'. En: 'Zodra communicatie mogelijk is, is in beginsel ook vrede mogelijk.' Het tweede antwoord is sociaal-psychologisch van aard:

---

⁴³ Zo laat J. Karremans in een dissertatie van 2002 (p. 7) zien dat o.a. persoonlijkheidsfactoren van grote invloed zijn op het vermogen te vergeven: bij voorbeeld de mate van 'neuroticisme' (minder vergevingsgezind) en 'agreeableness' (meer vergevingsgezind). Narcisme wordt verondersteld negatief verband te houden met vergeving: 'because these people, like people low in agreeableness, often fail to empathize with others. (...) feel that they deserve good outcomes and that they simply should not be offended by other people.'

⁴⁴ Zie de beschouwingen over de intake bij mediation in J. Dierx en Anneke van Hoek (Red.), Mediation in Strafzaken, Den Haag:SDU-uitgevers, 2012, 267-277.

⁴⁵ J. F. Glastra van Loon (1957).

⁴⁶ Van Garse (2003) merkt dit op met betrekking tot berouw als verwachting, maar in het algemeen geldt dat integer moreel handelen alleen in volledige vrijheid kan worden gesteld en, voor zover al mogelijk, herkend.

⁴⁷ Dorien Pessers (1999), 60.

mensen worden binnen sociale groepen gesocialiseerd om de rol van de ander te leren begrijpen en over te nemen, ook al is het maar virtueel: 'Zodra de een zich het perspectief van de ander eigen maakt en internaliseert, kan hij communiceren en handelen overeenkomstig de verwachtingen van anderen.' Het derde – rechtsfilosofische – antwoord sluit aan bij het tweede: 'Vreedzaam samenleven is mogelijk wanneer de vijandige partijen in vrijheid en op voet van individuele gelijkheid overeenkomen dat zij zich wederzijds zullen onderwerpen aan dezelfde rechtsbeginselen en rechtsregels, waarvan de handhaving in het belang van allen is.'⁴⁸

Deze drie antwoorden hebben gemeenschappelijk dat partijen met elkaar worden verzoend door een derde, bemiddelende instantie. Er is een gemeenschappelijk symbolisch voorwerp, perspectief of een gedeelde rechtsorde nodig. Pas door de bemiddeling 'herkennen mensen elkaar als bondgenoten, als leden van dezelfde sociale groep, als leden van dezelfde rechtsgemeenschap. *Herkenning is dus een voorwaarde voor verzoening*' (p. 61) De bemiddelende instantie die hier wordt bedoeld is het recht, waarbinnen ook de bemiddelaar te positioneren is, zolang de materiële normen van het (straf-)recht het referentiekader vormen.

De interactieve individualisering die plaatsvindt in het civiele proces van mediation bevordert de herkenbaarheid van 'de ander' als bondgenoot méér dan het strafproces doet. Rondom verschijnselen van misdaad en straf bestaat vanouds een manicheïstische en ontologiserende beeldvorming waarin daders als de belichaming van het kwaad en slachtoffers als het onschuldige tegendeel worden afgeschilderd. De tegenwoordige mediativering van misdaad versterkt polariserende tendensen die een voortdurende reproductie van daderschap en slachtofferschap kunnen bevorderen. Het beëindigen van conflicten en zo mogelijk indirect bijdragen pacificatie en verzoening zou dan ook opnieuw als de belangrijkste opdracht moeten worden gezien voor degenen die professioneel betrokken zijn bij rechtshandhaving: zij dienen zich sterker nog dan voorheen te realiseren dat een volledig publiekelijk gevoerd strafproces in de huidige tijd alleen moet worden geprefereerd indien dat echt onvermijdelijk is. Bianchi voelde dat kennelijk al aan toen hij in De Ethiek van het straffen als stelling IV opnam: 'Teneinde de gerechtigheid beter te kunnen realiseren, moet in de strafrechtspleging opnieuw een sterke privaatrechtelijke dimensie worden ingevoerd en het exclusief publiekrechtelijke karakter der strafjustitie worden geneutraliseerd.'⁴⁹

Niet zozeer of daders en slachtoffers in staat zijn tot verzoening en vergeving is dan ook de belangrijkste vraag, maar of en in hoeverre wij zelf als samenlevingsgenoten bereid zijn hen de tijd en de ruimte te bieden om – afgeschermd van en beschermd tegen verstollende definiëringsprocessen in en via de media – tot wederzijdse erkenning en herkenning te komen.

---

⁴⁸ Dorien Pessers (1999), p. 61.

⁴⁹ H. Bianchi (1964), p. 122.

Literatuur

- Blad, J.R. (2004), Genoegdoening en rechtshandhaving in herstelrechtelijk perspectief, *DD*, afl. 4, 369-387.
- Blad, J.R. (2011), Het sanctieconcept van het herstelrecht, *Sancties. Tijdschrift voor straffen en maatregelen*, nr. 4, 232- 250.
- Buruma, Y. (2003), Opstand der slachtoffers. De cultuursociologische en strafrechtelijke invalshoeken, *NJB*, 1166-1174.
- Claessen, Jacques (2010), *Misdaad en straf. Een herbezinning op het strafrecht vanuit een mystiek perspectief*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Cleiren, C.P.M. (2003), 'Genoegdoening aan slachtoffers in het strafrecht' , in *Het opstandige slachtoffer, Genoegdoening in strafrecht en burgerlijk recht*, Handelingen Nederlandse Juristen Vereniging 2003-I, Deventer: Kluwer, 33-104.
- Dierx, Janny en Anneke van Hoek (Red.) (2012), *Mediation in Strafzaken*, Den Haag:SDU-uitgevers.
- Duff, R.A. (2001), *Punishment, Communication and Community*, Oxford: Oxford University Press.
- Duff, R.A. (2002), Restorative punishment and punitive restoration, in L. Walgrave (Red.), *Restorative Justice and the Law*, Devon: Willan Publishing, 82-100.
- Glastra van Loon, J.F. (1957), *Norm en Handeling. Bijdrage tot een kentheoretische fundering van de sociale wetenschappen*, (diss.) Groningen: Wolters Noordhof, Rechtswetenschappelijke reeks.
- Karremans, Johan (2002), *Forgiveness. Examining its consequences*, Dissertatie VU, Dissertatiereeks Kurt Lewin Instituut, 10.
- Pessers, Dorien (1999), Het belang van een onverzoenlijk recht, in Joris Kocken & Agnes Schreiner (red.), *Onverzoenlijkheid*, 's Gravenhage: Elsevier.
- Pompe, W.P.I. (1928), *De persoon des daders in het strafrecht*, inaugurele rede Utrecht, Zwolle: Tjeenk Willink.
- Pompe, W.P.I. (1954), De misdadige mens, *Tijdschrift voor Strafrecht*, 153 -171.
- Nederlands Gesprek Centrum (1968), *Misdaad en Straf*, publicatie nr. 34, Kampen: Uitgeverij J.H. Kok.
- Leo van Garsse (2003), 'Bemiddeling als methodiek in de strafrechtelijke context', *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 3, 49-60.
- L.H.C. Hulsman (1965), Strafrecht en gerechtigheid, *Te Elfder Ure*, 12^e jaargang, nr. 2, 60-65.
- J.M. Piret (2000), 'Veiligheid en rechtsstatelijkheid, Rechtsfilosofische en ideeënhistorische beschouwingen', *DD*, 31-49.

Walgrave, L. (2008), *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*, Devon: Willan Publishing.

Yilgin, Selda (2010), *De verklaring omtrent het gedrag geëvalueerd*, Doctoraalscriptie EUR/ELS.